

Wstęp do wydania nowego

Pierwsze wydanie przyjmowano dobrze, zwłaszcza w starszym pokoleniu. Ludzie czytali o swej młodości, o swoim Zrzeszeniu. Gratulowano mi. Nie wszystkim jednak moje wywody się podobały, jakkolwiek takich reakcji w mojej obecności starano się nie przejawiać. Inni czytelnicy zaczęli przekazywać mi swoje wspomnienia, dalsze materiały źródłowe i słowa zachęty do kontynuowania takiej pracy¹. Dwóch nie chciało mi podać dat wstąpienia do PZPR. Przygotowując to wydanie, musiałem sięgnąć do Centralnej Kartoteki KC PZPR.

Krzysztof Wronecki (s. 192) zgromadził 20 czerwca 2018 r. w Auditorium Marianum Uniwersytetu Wrocławskiego na promocji I. wydania, a sponsor książki Kazimierz Czechowicz (s. 40) – na kolacji, dobre 100 osób. Widzieliśmy b. przewodniczącego Rady Okręgowej (RO) ZSP Eugeniusza Adamczaka (s. 30) i innych działaczy ZSP sprzed kilkudziesięciu lat.

Do warszawskiego Klubu Księgarza przybyło 16 lipca 2018 r. około 100 osób na zaproszenie Komisji Historycznej Ruchu Studenckiego. Był obecny prof. Jacek Raciborski – recenzent wydawniczy i wydawca, uczestniczyli gremialnie b. działacze ZSP z Jerzym Kwiatkiem (s. 32). Leszek Kamiński (*) przedłożył swoją recenzję książki, podobnie jak gospodarz spotkania Wiesław Klimczak (s. 100). Paweł Sypa (*), b. członek Rady Naczelnej, mówił o Marcu 68 jak nikt inny (zob. s. 273), a następnego dnia otrzymałem od niego kopie kilku poszukiwanych przeze mnie dokumentów Zrzeszenia. Potem ktoś jeszcze nadesłał mi anonimowo podobne i kartkę z moimi (*sic!*) odręcznymi zapiskami z 1968 r. Nie wszystko przepadło?

Na kolejnej promocji, spotkaniu w krakowskiej „Kuźnicy” 9 października 2018 r., obecnych było ponad 50 osób, a głos zabierali m.in. b. przewodniczący krakowskiej RO ZSP Hieronim Kubiak (s. 32) i Zbigniew Regucki (s. 34) oraz inne osoby publiczne.

Specjalne znaczenie miało – a właściwie miało mieć – bezprecedensowe spotkanie czterech przewodniczących Rady Naczelnej ZSP (ich trzech poprzednicy w momencie spotkania nie żyli)². Zostałem zaproszony i uczestniczyłem w nim dnia

¹ Nazwiska osób wymienionych w niniejszym *Wstępie*, lecz po raz pierwszy w tej książce, opatrzyć znakiem (*), a biogramy większości z nich umieszczam na zakończenie *Wstępu*, uporządkowane alfabetycznie. Biogramy innych osób, wymienionych tu i cytowanych w wydaniu pierwszym, znajdują się na stronach podanych w nawiasie po nazwisku.

² Okresy działalności i losy nieżyjących poprzedników można było tylko wspominać: pierwszy przewodniczący (1950 r.) Sylwester Zawadzki został profesorem prawa i członkiem Rady

21 sierpnia 2018 r. Doszło do bardzo długiej rozmowy o książce. Niestety, sprawność organizacyjna i potencjał koleżeńskiej kooperatywności odeszły wraz z ZSP. Najpierw okazało się, że nagranie „nie wyszło”, pozostał fragment. Potem Stanisław Ciosek (s. 99–100), mało w nagraniu obecny, zrezygnował z odtwarzania i publikowania czegokolwiek, a Stefan Olszowski (s. 117), wobec całkowitego niezarejestrowania głównej części jego wypowiedzi, wolał opublikować treść wcześniejszej wypowiedzi telefonicznej (s. 289). Znośnie nagrany Jerzy Piątkowski (s. 162–163) nie zdążył swoich słów zreagować, a była to bardzo długa lista negatywnych uwag o książce i jej autorze. Kiedy już kończyłem tekst tego wydania i czekałem tylko na jego korektę, zadzwonił (8 lutego 2020 r.) Kazimierz Kłoda z wiadomością o odejściu Jurka. Odczytał mi treść zamierzonego nekrologu. Bez dyskusji dołączyłem swoje nazwisko do podpisu w nekrologu skomponowanym przez przyjaciół Jurka. Cóż ważył marcowe spory, kiedy głos zabiera śmierć. Została więc tylko jedna jedyna wypowiedź oryginalna – Jerzego Kwiatka (s. 290). Napisanie sprawozdania ze spotkania przewodniczących pozostawiam wobec tego innym.

Z myślą o nowym wydaniu tej książki rozmawiałem ponownie z Włodzimierzem Hermanem (s. 31), Jerzym Kwiatkiem, Krzysztofem Malareckim (*), Kazimierzem Martem (s. 33), Andrzejem Mencwelem (*), Jerzym Piątkowskim, Januszem Reykowskim (*) i Platonem Wysoczańskim (*). Ostatnio zaś rozmawiałem z Markiem Belką (*), Przemysławem Grudzińskim (s. 31), Janem Kofmanem (*), Grzegorzem Kołodką (*), Maciejem Kosińskim (*), Włodzimierzem Sandeckim (*), Adamem Strzemboszem (*) i Pawłem Sysą (*).

Korespondowałem z Jerzym Bradeckim (*), Tadeuszem Iwińskim (*), Leszkiem Kamińskim (zob. wyżej), Wiesławem Klimczakiem, Krzysztofem Kopycińskim, Zbigniewem Kowalem (*), Janem Królem (*), Grzegorzem Opalą (*), Januszem Onyszkiewiczem (*), Wojciechem Stawianym (*), Andrzejem Werblanem (s. 60), Janem Wróblewskim.

Pewien czytelnik pierwszego wydania, który z powodu swego wieku zetknął się ze Zrzeszeniem dopiero na pierwszym roku studiów i to na kilka miesięcy przed jego likwidacją, ale jest historykiem z wykształcenia i z tego powodu oczekiwałem oceny kompetentnej, powiedział mi w styczniu 2020 r. – kwalifikując to jako opinię „całkowicie osobistą tylko między nami” (i dlatego nie podaję nazwiska):

Po lekturze książki określiłbym ją jako próbę obrony organizacji i pamięci o swojej młodości, ubraną w kostium studium naukowego [...]. Formuła opracowania historycznego jest tylko zewnętrzną formą dla wyłożenia treści, [ale] jest to ciekawy materiał pokazujący sposób postrzegania po pół wieku tej organizacji przez człowieka, który ma świadomość, że jest ona krytycznie postrzegana i próbuje ją wpisać w ramy normalności.

Państwa (s. 58), Ryszard Majchrzak (1951–1956) – ambasadorem, Czesław Wiśniewski (1960–1963) – sekretarzem Centralnej Rady Związków Zawodowych. W spotkaniu uczestniczyli: Stefan Olszowski (s. 117), Jerzy Kwiatek (s. 32), Jerzy Piątkowski (s. 162–163), Stanisław Ciosek (s. 99–100) oraz ich koledzy.

[...] w książce brakuje w ogóle odniesień do ocen sformułowanych przy analizach organizacji wzorcowej dla tego typu instytucji: Narodowo-Socjalistycznego Niemieckiego Związku Studenckiego w III Rzeszy [...] bardzo, bardzo wiele elementów opisu byłoby wspólne i pasujące. Tam też było dużo turystyki, wspólnego śpiewania piosenek, działalności socjalnej, pomocy biednym i były grupy lokalnych aktywistów, działających wbrew ideologii swoich szefów.

Rozmowy i korespondencja ze wszystkimi wymienionymi osobami wpłynęły na treść książki, w sposób nie zawsze wymagający dokumentowania cytataми, z kolei informacje o tych osobach, nawet samo pojawienie się na tych stronicach nazwisk większości moich rozmówców, dają czytelnikowi pewne wyobrażenie o znaczeniu moich źródeł informacji – o ponad 120 osobach studiujących w okresie objętym tą książką, w większości związanych z ZSP, zaznaczających się potem w działalności publicznej i współtworzących teraz obraz zrzeszenia. Biogramy nie zawierają wiadomości o publikacjach oraz innych wypowiedziach autorstwa tych osób. Złożyłoby się z tego pokaźną bibliotekę. Nie wymieniam też ich nagród, orderów i odznaczeń ani innych honorów, nie mam na to miejsca – i ostatecznie wiadomo, że można to znaleźć w internecie. Jeżeli brakuje czyjegoś biogramu, to tylko dlatego, że takie było życzenie tej osoby, a ja uznałem, że jej wypowiedzi nie wymagają go dla uzasadnienia, i samodzielnie żadnego biogramu sporządzać nie chciałem. Jeden z byłych działaczy odmówił przekazania swoich uwag o wydaniu pierwszym, kiedy go zawiadomiłem, że w biogramach odnotowuję też przynależność partyjną albo jej brak³.

Jako autor wydania nowego układałem też w myślach wielce krytyczną recenzję wydania pierwszego. Pamiętałem o oskarżycielskim wyliczeniu kolegi, że czytanie książki utrudnia wymienienie aż 727 nazwisk i zamieszczenie aż 717 przypisów. Teraz te liczby musiały wzrosnąć. Jeśli jednak ktoś z czytelników wydania pierwszego zechce czytać wydanie nowe, pójdzie to łatwiej, jestem pewien.

Wprowadziłem liczne zmiany i śmiem twierdzić, że książka tworzy teraz lepszą całość. Za radą uprzedzonego o tym Wydawcy mamy więc wydanie nowe, nie drugie – poszerzone, poprawione itd.

Zamiast hipotezy (wydanie pierwsze), rozwlekłej i łączącej elementy definicji z obszernym opisem, stawiam teraz w rozdziale 1. zwięzłej sformułowaną tezę główną. To z kolei wymagało też zmiany strukturalnej (pięć rozdziałów zamiast czterech) i innowacji w treści wszystkich rozdziałów, dodania partii końcowych, epilogu etc. Więcej teraz mamy tu informacji oraz interpretacji. Praca nad językiem i bez tego wymagała uwagi. Trafnie zauważył recenzent wydawniczy tekstu pierwszego wydania, że język książki stanowi „mieszanie języka empirycznych nauk społecznych, języka potocznego, peerelowskiej nowomowy, języka historyka,

³ „Dziękuję za zaproszenie, ale nie skorzystam z niego; jaki sens ma bowiem wypowiadanie przeze mnie jakiegokolwiek opinii, skoro Ty je relatywizujesz tylko dlatego, że należałem do partii? Wybacz!” – e-mail z 26 lutego 2020 r.

języka prawnika oraz politologa” (J. Raciborski). Podobne zastrzeżenie zgłosił do książki Jan Kofman⁴. Ta różnorodność jest, uważam, nieunikniona, gdyż wynika z różnaitości źródeł, wielodyscyplinarności warsztatu autora i jego niekontrolowanej nieudolności własnej. I nie gry językowe, lecz egzystencjalne treści są przedmiotem mojej uwagi.

Zrezygnowałem z dwóch rycin, a w pozostałych wprowadziłem zmiany, odsyłałem do liczniejszych tekstów źródłowych, uzupełniłem bibliografię, skorygowałem statystykę, poprawiłem opis statusu delegata na VIII Kongres ZSP i delegata na Kongres Studentów Polskich 1973 r. W Aneksie dodaję trzy teksty wynikające z działalności innych narodowych związków studenckich, starszych od ZSP. Nadal jednak zwracają uwagę rozmaite deficyty, np. w zakresie wykorzystania prasy studenckiej. Oczywiście poszczególne dziedziny działalności statutowej ZSP, instytucjonalizowane w komisjach, nie są, i być nie miały, syntezami. To tylko ilustracje tej działalności badane z punktu widzenia problemu–pytania–tematu głównego. Pełna prezentacja pojawi się zapewne w systematycznej historii ZSP. Niełatwo reprezentatywnie, a nie tylko wyrywkowo, zilustrować tezę, że w każdej dziedzinie wśród ludzi wybitnych znajdujemy b. działaczy ZSP, ale rozpocząłem odnośne badanie pilotażowe we współdziałaniu z kolegami. Pierwsze wyniki podaję na s. 398. Może ktoś rozwinie to wstępne rozpoznanie w pełny projekt badawczy.

Dzięki Platonowi Wysoczańskiemu poszerzyłem informację o udziale kobiet na stanowiskach przewodniczących rad uczelnianych (s. 362, przypis 22).

Obszerniej objaśniam teraz stosowanie kategorii „funkcja organizacji” i „tożsamość”, operując swoistym neofunkcjonalizmem socjohistorycznym⁵. Zdefiniowane funkcje organizacji ukazują ZSP jako dynamiczny składnik struktury pewnego rodzaju ogólnospołecznej całości podlegającej też integracji środkami państwa autokratycznego. Tożsamość zaś określam jako właściwość indywidualną studenta, składnik zmienny w zależności m.in. od uczelnianego pokolenia, ułatwiający rozpoznanie funkcji ZSP i przez nie także formowany (sprzężenie zwrotne). Związane z tożsamością pojęcia godności i świadomości odnoszą się bezpośrednio do człowieka, osoby, studenta, czyli jednostki. Nie stosuję pojęć „świadomość” i „godność” w kontekście narodu lub stowarzyszenia czy innej organizacji lub grupy społecznej, organu państwa albo urzędu i objaśniam to w powiązaniu z problemem tożsamości jednostki (człowieka studiującego). Utrzymałem jednak wiele uwag natury ogólnej (i odpowiednich terminów), pomocnych też w oczekiwanej przeze mnie, rozszerzonej interpretacji czytelniczej mojego tekstu.

Rozpocząłem badanie francuskich materiałów dotyczących – organizowanych przez Narodowy Związek Studentów Francji (Union nationale des étudiants de France, UNEF) i ZSP – pierwszych ośmiu europejskich spotkań narodowych

⁴ Nasza rozmowa 29 stycznia 2020 r.

⁵ M. Hirszowicz, *Wstęp do socjologii organizacji*, PWN, Warszawa 1967, zwł. s. 106–159. P. Adler, P. Du Gay, G. Morgan, M. Reed (red.), *The Oxford Handbook of Sociology, Social Theory, and Organization Studies*, Oxford University Press, Oxford 2014, zawiera 131 odniesień do funkcjonalizmu i 57 do analizy funkcjonalnej.

związków studenckich. Ale dalekie to od zakończenia i w tym wydaniu nie zostanie uwzględnione.

Próbowałem wyszukać, kierując się radą b. polityka i dyplomaty Przemysława Grudzińskiego, jakieś inne, duże stowarzyszenie do porównania z ZSP pod kątem badanego problemu. Po odrzuceniu przez nas kilkunastu „kandydatów”, pośród których najwyżej plasowały się Pax, Liga Kobiet i Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, nie da się bowiem uwzględnić już zbadanego przez Andrzeja Friszkego ZHP (skład członkowski niepełnoletnich), Grudziński wymienił Koła Gospodyń Wiejskich (KGW). Kto chciałby to potraktować jako żart, powinien zauważyć, że KGW, stowarzyszone z Kółkami Rolniczymi, zostały też wymienione jako jedyna organizacja w PRL, która „dzięki głębokiemu powiązaniu ze sprawami najbliższej społeczności wiejskiej i codziennymi potrzebami swoich członkiń potrafiła zachować wysoki stopień niezależności i autentyczności”, przez prof. Mariana Rybickiego, b. ministra sprawiedliwości, w ogromnym artykule *Partia – państwo a organizacje społeczne*, opublikowanym w okresie zrywu solidarnościowego („Kultura”, 15 lutego 1981 r.). Tego wątku nie podjąłem, choć daję skądinąd do myślenia fakt, że o KGW mówią ludzie intelektualnie tak kompetentni i zarazem tak różni. A o czym może świadczyć trudność znalezienia stowarzyszenia rzeczywiście podobnego do ZSP?

Jeden z kolegów domaga się ode mnie, żebym „zmniejszył liczbę przypadków takiego upartyjnięcia, że skrót PZPR stoi tak blisko skrótu ZSP” i poprawił „obraz działacza, taki czarny”. Inny zaś pisze, żeby „organizacji SZSP dawać nie jedynie krótkie, krzywdzące lapidarne oceny”⁶.

O koniecznym do odnotowania aspekcie autobiograficznym piszę we *Wstępie do wydania pierwszego* – i utrzymuję pisanie w gramatycznej osobie pierwszej, traktując to jako swego rodzaju sygnał, że miejscami to nie tylko analiza, że niektóre wątki tej książki to także do pewnego stopnia źródło odpowiednio skontekstualizowane. Pominąć swej działalności w ZSP nie mogę. Piszę też jako świadek historii ZSP w PRL, a przy tym jako człowiek silnie ze Zrzeszeniem związany. Czytelnikowi nie będzie trudno to rozpoznać, zwłaszcza w zakresie problematyki Marca. Niektórych świadków historii chyba nic jednak nie zadowalałoby w pełni, z wyjątkiem milczenia. Mojego. O tym także piszę.

Nie chcę jednak badać penetracji ZSP przez Służbę Bezpieczeństwa (SB). Z pewnością stanąłbym wobec problemu, jak zachować bezstronność w osądzie osób mi znanych i jak potem reagować na krytykę. Gdybym natomiast takie badanie zlecił, musiałbym się może tłumaczyć, czym kierowałem się przy wyborze współpracownika, układaniu instrukcji etc. W tym stanowisku utwierdził mnie znany mi osobiście wybitny historyk tego rodzaju akta badający. Wobec tego ograniczam się do wyrażenia mego przekonania, że systematyczna obserwacja ZSP, zwłaszcza niektórych osób, miała miejsce. Nie jest to opinia wielce oryginalna, lecz całkowicie tej sprawie pominąć nie wolno (jeden ujawniony publicznie epizod odnotowałem

⁶ S. Ciosek w e-mailu do mnie z 9 grudnia 2019 r.

już w wydaniu pierwszym, podobnie jak ledwie zawołaną aluzję do badań psychiatrycznych w czasach PRL).

Książka w wydaniu nowym utrzymuje układ przedmiotowo-chronologiczny, częściowo zgodnie z zaleceniem innego recenzenta wydawniczego tekstu (przygotowanego przeze mnie do wydania pierwszego), prof. Jerzego Eislera.

Przy takim układzie ponownych nawiązań do niektórych faktów czy wątków nie sposób uniknąć, kiedy chce się je wykorzystać w innym kontekście. Dokonana rearanżacja tekstu powinna wszakże systematykę wykładu poprawić.

Powtarzam: nie pisałem historii ZSP. Zamierzałem tylko uporać się interpretacyjnie z jednym problemem, stawiając jedno pytanie, na to pytanie odpowiadając, unikając prezentyzmu: Jaką funkcję miało z założenia spełniać Zrzeszenie Studentów Polskich w autokratycznym socjalizmie państwowym i jaką funkcję rzeczywistą ZSP realizowało?

To jednak jest również historia – w sensie metodologii i metod. I to również wymaga wyjaśnienia. Dostrzegam bowiem w literaturze i rozmowie trwałość pozytywistycznego traktowania historii z odwołaniem się, nie zawsze wyartykułowanym czy nawet uświadomionym, do dziewiętnastowiecznego pytania: „Jak to właściwie było?”. Niemniej w naukach społecznych wypracowywane jest od pewnego czasu alternatywne podejście interpretacyjne – piszę o tym dalej. Każde pokolenie (coraz to nowi współcześni) przedstawia swoją syntezę dziejów, nieustannie „wszystko” reinterpreterując. Wierzimy przy tym, że w ten sposób nasza wiedza staje się pełniejsza. Ale jaka wiedza byłaby „pełna”? I co albo kogo należałoby uznać za jej nośnik? I historyk, i czytelnik powinni o tym myśleć. Przecież jeszcze nie tak dawno absolwent szkoły średniej postrzegał (wszech)świat przez pryzmat praw Keplera i Newtona, dopiero od niespełna 120 lat weryfikowana jest pozytywnie teoria Einsteina, a ludzie próbują teraz zintegrować naukę i zbudować teorię „wszystkiego”, które może się jeszcze okazać nie do objęcia przez człowieka. Nanowymiarowy jest w porównaniu z tym zamiar badania nieistniejącego już zrzeszenia studentów w powiązaniu z nieistniejącym ustrojem państwa. I to także nie jest interpretacyjnie bezdyskusyjne.

* * *

Dziękuję za uwagi wszystkim moim rozmówcom i komentatorom wypowiadającym się o wydaniu pierwszym, specjalnie zaś dziękuję za uwagi wszystkim czterem przewodniczącym Rady Naczelnej ZSP.

Serdeczne podziękowania składam za nadesłane mi materiały – każdy z kolegów w ten sposób mi pomagających wzbogacił podstawę źródłową tego tomu.

Wielce mi wszyscy wymienieni w książce i ci niewymienieni pomogli, lecz oczywiście nie odpowiadają za wyniki mej pracy. Ta zaś nie przybrałaby formy wydania nowego, gdyby nie kolejne, zasługujące na wdzięczność dofinansowanie publikacji tej książki przez Kazimierza Czechowicza, b. przewodniczącego Rady Uczelnianej ZSP na mojej pierwszej uczelni, Politechnice Wrocławskiej.

Ponownie dziękuję Wydawcy, Prezesowi Wydawnictwa Naukowego Scholar – prof. Jackowi Raciborskiemu. Dziękuję redaktorom – Michałowi Zgutce i Magdalenie Mendys – za wszystkie propozycje ulepszenia tekstu. Dziękuję mojemu najmłodszemu bratu Eugeniuszowi za nową okładkę oraz mozolne wykonywanie kolejnych wersji rysunków.

Jeżeli w przypisie lub bibliografii nie podano miejsca przechowywania (udostępniania) źródła, znajduje się ono w zbiorach własnych autora książki. Wszystkie moje materiały zostaną w przyszłym roku umieszczone w domenie publicznej.

Marek Belka (ur. 1952), ekonomista (UŁ), profesor. Członek ZSP (1968–1972), wiceprzewodniczący RU ZSP (UŁ, 1972–1973), przewodniczący Zarządu Łódzkiego SZSP (1973–1974). Dyrektor Instytutu Nauk Ekonomicznych PAN (1993–1997), doradca premierów Albanii (1997–2001), wiceprezes Rady Ministrów i minister finansów (1997, 2001–2002), przewodniczący Rady Dyrektorów LOT (2002–2003). Członek ds. ekonomii Coalition Provisional Authority of Iraq (2003), prezes Rady Ministrów i przewodniczący Komitetu Integracji Europejskiej (2004–2005), sekretarz wykonawczy w Europejskiej Komisji Gospodarczej (2006–2008), dyrektor Departamentu Europejskiego MFW (2008–2010), prezes NBP (2010–2016) i członek Rady Dyrektorów European Bank for Reconstruction and Development (2010–2016), poseł do Parlamentu Europejskiego (od 2019). Członek PZPR (1973–1990).

Jerzy Bradecki (ur. 1944), chemik (PŚI), członek ZSP (od 1962), przewodniczący RW na Wydziale Chemicznym (1964–1965), wiceprzewodniczący RU ZSP PŚI (1966–1967), przewodniczący RU ZSP PŚI (1967/1968), członek RN ZSP (1968–1969). Pracownik Zjednoczenia Budowy Aparatury Chemicznej METALCHEM (Gliwice 1969–1981) – w tym zastępca dyrektora Zjednoczenia, pełnomocnik ministra ds. przemysłu i aparatury chemicznej (1982), dyrektor naczelny Zrzeszenia Producentów Aparatury i Urządzeń Chemicznych (1982–1989), prezes zarządów spółek prawa handlowego: PP METALCHEM (Gliwice 1990–1992), APC METALCHEM (Opole 1992–1997), Huty FERRUM (Katowice 1999–2000), NAFTOBUDOWY (Kraków 2000–2003); Towarzystwa Finansowego SILESIA (Katowice 2003–2004), Zakładów Elektronarzędzi CELMA (Goeszów 2006–2008). Pracował na stanowiskach dyrektorskich i doradczych w WASKO SA (Gliwice, od 2008). Nie należał do PZPR.

Tadeusz Iwiński (ur. 1944), chemik (PW). Przewodniczący RW ZSP i Zarządu Wydziałowego ZMS na Wydziale Chemii (1967–1968). Dr politologii (UW), dr hab. stosunków międzynarodowych (WSNS), prof. nauk humanistycznych, stypendysta Fulbrighta w Harvardzie i IREX-u w Berkeley. Członek Prezydium Komitetu Badań Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej PAN (1980–1989), członek Komitetu Nauk Politycznych PAN (1987–1995, 1999–2004), dyrektor Instytutu Nauk Politycznych ANS (1989–1990). Poseł SLD siedmiu kadencji (1991–2015). Członek Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego (1993–1997), wiceprzewodniczący sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych (2004–2005, 2007–2010, 2011–2015) i Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (1994–1998, 2003–2005), kierował misjami RE m.in. w b. Jugosławii, w Rosji (w tym wiele razy w Czeczenii), na Kaukazie, na Bliskim Wschodzie, w Rwandzie i Burundi, na Ukrainie i w Kazachstanie. Członek grupy polskich parlamentarzystów-obszerników w PE (2003–2004), poseł do PE (2004). Sekretarz stanu w Kancelarii Prezydenta Rady Ministrów odpowiedzialny za sprawy

międzynarodowe (za rządów L. Millera i M. Belki). Członek PZPR i członek-założyciel Socjaldemokracji RP, od lutego 1990 r. kolejno: członek CKW (i przewodniczący organizacji warszawskiej), członek Prezydium i wiceprzewodniczący SdRP (1997–1999). Członek Zarządu Krajowego Sojuszu (1999–2016). Przez lata przedstawiciel SLD w Prezydium Partii Europejskich Socjalistów i władzach Międzynarodówki Socjalistycznej. Członek PZPR (1967–1990).

Leszek Kamiński (ur. 1947), polonista (dr, UW). Przewodniczący RU ZSP na UW (1971–1972), wiceprzewodniczący warszawskiej RO ZSP (1972–1973) i Ogólnopolskiej Rady Młodych Pracowników Nauki (1975–1977). Zastępca redaktora naczelnego „itd” (1977–1979), redaktor czasopism w MZS (Praga, 1979–1983). Sekretarz Ogólnopolskiego Komitetu Pokoju (1984–1986). Zastępca redaktora naczelnego PIW (1986–1992). Rzecznik prasowy i dyrektor Biura Komunikacji Korporacyjnej Plus GSM (1996–2004). Członek PZPR (1971–1990).

Jan Kofman (ur. 1941), historyk, politolog, wydawca; profesor, m.in. w Filii UW w Białymstoku i na Uniwersytecie w Białymstoku (1974–2014) oraz w Instytucie Studiów Politycznych PAN (1991–2013). Redaktor w Państwowym Wydawnictwie Naukowym (1966–1968). Członek ZMS (1961–1966), ZSP (1962–1966). W latach 1978–1994 współzałożyciel i redaktor (od 1982 redaktor naczelny) drugoobiegowego (do 1989) kwartalnika politycznego „Krytyka”. Członek „Solidarności” (1980–1992), uczestnik obrad Okrągłego Stołu (podzespół ds. środków masowego przekazu, 1989); członek Zarządu i redaktor naczelny Wydawnictwa Naukowego PWN (1990–1999). Przewodniczący Zgromadzenia Elektorów ds. wyboru kandydatów na członków Rady IPN (2011). Członek ROAD, Unii Demokratycznej i Unii Wolności. Nie należał do PZPR.

Grzegorz Kołodko (ur. 1949), ekonomista (SGPiS), profesor. Przewodniczący RU ZSP (1971–1972) i Rady Młodych Pracowników Nauki SGPiS (1975–1977), wiceprzewodniczący Ogólnopolskiej Rady Młodych Pracowników Nauki ds. Zagranicznych (1978–1981). Dyrektor Instytutu Bankowości i Polityki Monetarnej NBP (1988), dyrektor Instytutu Finansów (1989–1994), uczestnik obrad Okrągłego Stołu (1989), członek Rady Ekonomicznej przy Radzie Ministrów (1989–1991), wiceprezes Rady Ministrów i minister finansów (1994–1997, 2002–2003). Wykłada w Akademii Leona Koźmińskiego i jest dyrektorem Centrum Badawczego Transformacji, Integracji i Globalizacji TIGER afiliowanego przy tej uczelni. Członek PZPR (1969–1990).

Maciej Kosiński (ur. 1943), studiował we wrocławskiej AM (1961–1967) i działał w ZSP. Wiceprzewodniczący wrocławskiej RO ZSP ds. kultury (1969–1971), sekretarz Komisji Kultury RN ZSP (1971–1973), kierownik Wydziału Kultury ZG SZSP (1973–1975). Pracownik TVP (od 1979), m.in. szef Dyrekcji Programów Oświatowych (1990). Założyciel jednej z pierwszych firm producenckich Euromedia (1991). Szef Dyrekcji Programów Oświatowych w TVP, następnie dyrektor programowy Telewizji Polskiej (2001–2004). Członek PZPR (1964–1990).

Zbigniew Kowal (ur. 1950), politolog (UW). Członek ZSP (1970–1973) i SZSP (1973–1982). Działał w Uniwersyteckim Klubie Turystycznym „Unikat” (1971–1976), pracownik BPiT ZSP Almatu (1975–1982), dyrektor BPiT (1980–1982) i PiSiT Sports – Tourist (1984–1992), pracownik Best Eastern Plaza Hotels (1993–2001) i Polskiej Organizacji Turystycznej (2001–2006), prezes Global Congress Sp. z o.o. (2008–2020; organizacja konferencji i kongresów naukowych). Wykładowca praktyk na uczelniach turystycznych (SGTiR, Vistula). Członek PZPR (1973–1989).

Jan Król (ur. 1950), ekonomista (krakowska WSE), student filozofii (UJ). Członek ZSP, starosta roku (1969–1972). Członek Stowarzyszenia Pax i kierownik Centralnego Ośrodka Szkolenia Kadr, kierownik Wydziału Ekonomicznego, przewodniczący Oddziału Pax w Krakowie, członek Zarządu i Prezydium (1974–1981), główny specjalista ds. ekonomii w Zakładzie Pracy Nakładej Inco-Veritas (1982–1989) i wicedyrektor przedsiębiorstw zagranicznych REMO i ROVAN (1982–1989). Poseł ziemi śląskiej na Sejm RP z ramienia „Solidarności”, UD i UW (1989–2001), zastępca pełnomocnika rządu ds. reformy samorządu terytorialnego (1989–1990), wicemarszałek Sejmu RP, współprzewodniczący Zgromadzenia Posłów Sejmu RP i litewskiego Sejmasu (1997–2001). Własna działalność gospodarcza – JK Consulting Jan Król (od 2001). Członek „Solidarności”, Klubu Myśli Politycznej „Dziękania”, Unii Demokratycznej i Unii Wolności. Członek rad nadzorczych PARP, PAIZ, Instytutu Lecha Wałęsy i „Victoria Dom” SA, Rady Głównej BCC, Rady Fundatorów FRDL, przewodniczący Rady Fundacji Edukacji Parlamentarnej (od 2019). Nie należał do PZPR.

Krzysztof Bogusław Malarecki (ur. 1949), studiował na Wydziale Filozofii i Socjologii UW (1967/1968), 8 marca 1968 r. za aktywny udział w wiecu aresztowany i skazany na 6 miesięcy więzienia oraz relegowany z uczelni, psycholog (KUL 1973). Przewodniczący RU ZSP na KUL (1971–1973), delegat na VIII Kongres ZSP (1973) i Kongres Studentów Polskich oraz I Zjazd SZSP (1973). Podróżował autostopem do Indii (1973/1974). Pracował w ośrodku leczenia narkomanii (Garwolin 1974–1976). Studia podyplomowe odbył w Leuven i Berkeley (1976–1979). Przedsiębiorca (San Francisco 1980–2020), właściciel hotelu Pałac Chojnata na Wysoczyźnie Rawskiej (od 2000). Nie należał do PZPR.

Andrzej Mencwel (ur. 1940), polonista (UW), profesor. Członek ZSP (1957–1968), aresztowany w marcu 1968 r., współredaktor Deklaracji Ruchu Studenckiego (28 marca 1968 r.). Historyk, krytyk literatury i kultury polskiej, antropolog kultury, eseista, publicysta. Współzałożyciel Katedry, następnie Instytutu Kultury Polskiej (Wydział Polonistyki UW) i jego pierwszy dyrektor (1998–2006). Był członkiem komitetów nauk o kulturze i literaturze PAN oraz licznych rad naukowych, przewodniczący Humanistycznego Zespołu Ekspertów Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2005–2010), członek zwyczajny Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, członek założyciel i pierwszy prezes Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego (2009–2013) – prezes honorowy (od 2013). Ekspert IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR (lipiec 1981). Członek PZPR (1976–1981).

Janusz Onyszkiewicz (ur. 1937), matematyk (dr, UW), wykładał na UW i uniwersytetach zagranicznych. *Doctor h.c.* University of Leeds. Członek ZSP (1955–1960), należał do Speleoklubu Warszawskiego. Działacz opozycji od lat 60., uczestnik demonstracji studenckich 1968 r. Współorganizator „Solidarności”, rzecznik prasowy i członek władz Związku. 13 grudnia 1981 r. aresztowany i zwolniony po ponad roku, później wielokrotnie aresztowany. Rzecznik prasowy i członek delegat „Solidarności” przy Okrągłym Stole (1989). Poseł na Sejm (1989–2001), wiceminister (1990–1992) i minister obrony narodowej (1992–1993, 1997–2000). Członek Partii Demokratycznej (d. Unii Wolności) i jej przewodniczący (2006–2009). Wiceprzewodniczący Parlamentu Europejskiego (2004–2009) i wiceprzewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych Parlamentu Europejskiego. Nie należał do PZPR.

Grzegorz Opala (ur. 1942), lekarz (ŚAM), profesor. Kierownik Klubu Studenckiego Omega (1962–1964), przewodniczący Komisji Ekonomicznej RU (1964–1966), przewodniczący RU ZSP (ŚAM, 1966–1968), członek Komisji Rewizyjnej katowickiej RO. Lekarz

neurolog Kliniki Neurologii ŚAM, Research Associate (Fresno, Kalifornia, 1989–1991). Prezes Polskiego Towarzystwa Neurologicznego (2005–2008), przewodniczący Komisji Patologii UN w Wieku Podeszłym PAN, członek komisji roboczych w międzynarodowych towarzystwach naukowych. W stanie wojennym w strukturach podziemnych „Solidarności”, kierownik sekcji lekarskiej w Biskupim Komitecie Pomocy Internowanym. Pracował w Okręgowej Radzie Lekarskiej i następnie w Naczelnej Radzie Lekarskiej (1993–2001). Minister zdrowia (2000–2001), poseł na Sejm pod koniec III kadencji. Nie należał do PZPR.

Janusz Reykowski (ur. 1929), psycholog (UW), profesor. Nie był członkiem ZSP ani ZMP. Pracownik UW (1955–1980), twórca i pracownik Instytutu Psychologii PAN (od 1980), współtwórca SWPS (1996). Członek Academia Europaea (1991). Kierownik Ośrodka Badań Społecznych Wojskowej Akademii Politycznej (1967–1968), członek Biura Politycznego KC PZPR (grudzień 1988–styczeń 1990), współprzewodniczący (z B. Gernkiem) Zespołu ds. Reform Politycznych Okrąglego Stołu (1989). Prezes International Society of Political Psychology (2004–2006). Członek PZPR (1949–1990).

Włodzimierz Sandecki (ur. 1939), prawnik (UWr). Wiceprzewodniczący wrocławskiej RO ZSP (1965–1966) i RN ZSP ds. kultury (wybrany przez RN, 1966–1969). Dyrektor Centralnej Poradni Amatorskiego Ruchu Artystycznego i dyrektor Centralnego Ośrodka Metodyki Upowszechniania Kultury (1969–1973), dyrektor Departamentu Bibliotek, Domów Kultury i Stowarzyszeń Regionalnych Ministerstwa Kultury i Sztuki (1973–1981), dyrektor Polskiej Agencji Artystycznej PAGART (1981–1994), wicedyrektor Teatru Wielkiego i Opery Narodowej (1994–1996), radca Ambasady RP w Moskwie – kierownik Wydziału Kultury i Nauki (1996–2001), dyrektor naczelny Państwowego Zespołu Ludowego Pieśni i Tańca „Mazowsze” (2002–2005). Członek PZPR (1962–1990).

Wojciech Stawiany (ur. 1949), chemik (PŚI, 1971). Wiceprzewodniczący RW ZSP (Wydział Chemii) ds. nauki (1968–1969), członek Wydziałowej Komisji Rewizyjnej ZSP (1969–1970), przewodniczący Komisji Nauki RO ZSP w Katowicach (1972–1973), delegat na VIII Kongres ZSP (1973) i na Kongres Studentów Polskich (1973). Pracownik Głównego Instytutu Górnicztwa (1972–1978, 1981–1989), pracownik Ministerstwa Górnicztwa i Energetyki (1978–1981), dyrektor Ośrodka Badań i Kontroli Środowiska w Katowicach (1989–2003), dyrektor Departamentu i ekspert w NFOŚiGW (2003–2005 i 2008–2019), zastępca i Główny Inspektor Ochrony Środowiska (2005–2008). Przewodniczący Wojewódzkiej Rady Młodych Pracowników Nauki (1973–1976), członek GKR SZSP (1976–1979). Nie należał do PZPR.

Adam Justyn Strzembosz (ur. 1930), prawnik (UJ, UW), profesor, wykładowca KUL (1982–1989). Nie należał do ZSP, członek ZHP i ZMP (1949–1954). Sędzia (1961–1981, odwołany w stanie wojennym), pracownik naukowy Instytutu Badania Prawa Sądowego (1974–1981), W latach 80. uczestniczył w pracach Centrum Obywatelskich Inicjatyw Ustawodawczych Solidarność, członek Prezydium Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”. Pracownik wymiaru sprawiedliwości (1980–1989), członek Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie (1988), przewodniczący Komisji Zakładowej „Solidarności” w Ministerstwie Sprawiedliwości (1981), podsekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości (1989–1990), I prezes SN (1990–1998). Kawaler Orderu Orła Białego (2012). Nie należał do PZPR.

Paweł Sysa (ur. 1943), lekarz weterynarii (SGGW, 1966), profesor nauk weterynaryjnych. Pracownik Wydziału Medycyny Weterynaryjnej SGGW (1967–2013). Przewodniczący RW ZSP (1964–1965) i RU ZSP SGGW (1965–1966), członek RN ZSP (1966–1969). Inicjator i organizator członkostwa ZSP w IV SA, przewodniczący Komitetu Koordynacyjnego

Studentów Weterynarii RN ZSP (1969–1971). Stypendysta Fundacji Humboldta (RFN, 1976–1979). Członek KNWet. PAN (1996–2015). Członek zw. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wiceprezydent AN Szkolnictwa Wyższego Ukrainy (2010–2016). *Doctor h.c. multi*, prof. h. Narodowego Uniwersytetu Środowiska i Wykorzystania Przyrody Ukrainy w Kijowie; prof. zw. Instytutu Medycyny Weterynaryjnej UMK w Toruniu (od 2018). Nie należał do PZPR.

Platon Wysoczański (ur. 1943), student matematyki (katowicka WSP, 1963) i ekonomii (wrocławska WSE i praska WSE, 1963–1969). Stypendysta naukowy (1967–1969). Asystent we wrocławskiej WSE (1969), dr nauk ekonomicznych (1978). Przewodniczący dwóch kół naukowych, sekretarz Komitetu Nauki RU ZSP WSE (1966), wiceprzewodniczący RU WSE (1967–1969), sekretarz wrocławskiej RO ZSP (1969–1971), członek RN ZSP (1970–1972), wiceprezes Studenckiej Spółdzielni Pracy „Robot” Wrocław (1972), kierownik Działu Szkoleń RN ZSP (1972–1973), komendant Centrum Szkolenia Aktywu (1972), sekretarz Biura Organizacji VIII Kongresu ZSP, Kongresu Studentów Polskich, I Zjazdu SZSP (marzec 1973). Członek, sekretarz Głównej Komisji Rewizyjnej SZSP (1974–1977). Pracownik Międzynarodowego Instytutu Problemów Ekonomicznych w Moskwie (1983–1988). Główny specjalista w Biurze Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych URM (1989), doradca wiceprezesa Rady Ministrów (1990–1992). Wicedyrektor Departamentu Polityki Dewizowej Ministerstwa Finansów oraz Departamentu Zagranicznego Ministerstwa Finansów (1992–1996). Delegowany przez NBP do Międzynarodowego Banku Inwestycyjnego w Moskwie – wicedyrektor (1996–2000), i do Międzynarodowego Banku Współpracy Gospodarczej w Moskwie – naczelnik (2001–2003). Pracownik Ministerstwa Finansów (od 1992), członek Niezależnego Związku Zawodowego Pracowników Ministerstwa Finansów (od 2006), sekretarz, wiceprezes Zarządu Niezależnego Związku Zawodowego Pracowników Ministerstwa Finansów (2008–2020).